

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TADQIQOTDA BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVI

Zohidova Sanoat Raxmonovna

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarning ijtimoiy moslashuvi mavzusi, uning zamonaviy pedagogik tadqiqotda dolzarbligi va ko'rib chiqilish holatlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogika nazariyasi, sotsializatsiya, moslashish paradigma, kontent tahlili, ijodkorlik ness, ijodiy qobiliyati yuqori bo'lgan bolalar salohiyati.

Ilmiy-pedagogik fikrning vazifalaridan biri ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish asosida ijtimoiy o'zgarishlarni bashorat qilish va pedagogik jarayonlarni modellashtirishdir. Pedagogik g'oyalarni amalga oshirishning muvaffaqiyati pedagogik nazariya, muhandislik va amaliyot o'rtasidagi aloqalarning mavjudligi va intensivligiga, shuningdek, ushbu triadaning har bir elementining mazmuniga bog'liq. Zamonaviy dunyoda iqtisodiyot va ijtimoiy tuzilmaning sanoat tipidan aqlli, ijodiy texnologiyalar jamiyatiga o'tish sodir bo'lmoqda. 2000-yillarning boshidan sotsiolog va iqtisodchilarning kundalik hayotida yangi atama -"ijodiy jamiyat" paydo bo'ldi, uning asosiy harakatlantiruvchi kuchi R.Floridaning fikricha, ijodkorlar sinfidir. Ijodiy sinfni ommaviy hodisa sifatida rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoji ta'lim tizimini tashkil etishga yondashuvni tubdan o'zgartiradi. Iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida shaxsning ijodiy qobiliyatlari asosiy ishlab chiqarish resurslariga aylanadi va natijada ular yuqori talablarga ega bo'ladi. Zamonaviy jamiyatda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish shaxsni ijtimoiylashtirishning eng muhim shartlaridan biri bo'lib, ijtimoiy ko'nikmalar insonning ijodiy salohiyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish zarurdir. Hozirda davom etayotgan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar bolalarni ijtimoiylashtirishning asosiy tamoyillari va texnologiyalarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

Pedagogika fanida bolalarni ijtimoiylashtirish muammosiga ikkita asosiy va tubdan farq qiluvchi yondashuvlar shakllangan: moslashish va faollik. Ushbu yondashuvlarning qutbliligi insonning jamiyatga moslashishiga bo'lgan ehtiyoji va uni izolyatsiya qilish, avtonomlashtirish ehtiyoji(o'z qarashlari, manfaatlariga ega bo'lish, mustaqil ravishda qaror qabul qilish, mustaqil ravishda qaror qabul qilish zarurati) o'rtasidagi sotsializatsiya jarayoniga xos bo'lgan ichki ziddiyatlar bilan bog'liq.

Pedagogik nazariya va amaliyot uchun an'anaviy bo'lgan adaptiv yondashuv doirasida shaxsning sotsializatsiyasi "aniq va ijtimoiy munosabatlar orasiga kirish va madaniyat, qadriyatlar orqali shaxsni turli xil ijtimoiy hamjamiyatlarga integratsiyalashuv jarayoni" sifatida qaraladi. Adaptiv yondashuv doiradida sotsializatsiyaning asosiy regulyatori va bog'lovchi mexanizmi ijtimoiy tartibga solishdir. Jamiyat shaxslar yoki guruhlarga nisbatan ijtimoiy sanksiyalarni qo'llash orqali ijtimoiy normalarga rioya qilishni tartibga soladi. Ijtimoiy me'yorlarni bajarganlik uchun mukofot va ulardan chetga chiqish uchun jazo shaxsning shakllanishiga va uning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir qiladi. Ijtimoiy tartibga solishning zaif tabaqalashtirilgan tizimiga ega bo'lgan jamiyatlarda ijodkorlik darajasi yuqori bo'lgan bolalarning sotsializatsiyasi ancha murakkablashadi, chunki ularda moslashuv mexanizmlari shaxsning avtonomizatsiyasi va

izolyatsiyasi mexanizmlaridan ustun turadi, bu esa shaxsning shaxsiyatini amalga oshirishga yordam beradi. Ijtimoiylashtirish muammosini hal qilishning tubdan farqli uslubiy imkoniyatlarini so'nggi o'n yillarda pedagogikada, xususan, YU.V.Gromiko, V.V.Davydov, A.P.Zichenko kabi tadqiqotchilarning ishlarida faol rivojlanib borayotgan faollik yondashuvi taqdim etadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni M.A.Mkrtchyan tomonidan tasvirlangan faoliyat ta'limning asosiy jarayoni doirasida ko'rib chiqilishi mumkin. Faoliyat jarayonining subyekti ta'limning ma'lum fazilatlari – ijtimoiy, intellektual, hissiy-irodaviy va boshqalar ma'lum bir pedagogik singdirilgan vaziyat, subyektda uning fazilatlari namoyon bo'ladigan faoliyat rivojlanadi. Shundan so'ng, u o'zi yoki pedagogik lavozimni egallagan subyekt yordamida ushbu faoliyatni aks ettirishni boshlaydi, unda u vaziyat va o'zi haqida g'oyalarni shakllantiradi. Mavzu faoliyatning muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsizligini o'zining haqiqiy fazilatlari bilan taqqoslaydi. Bunday mulohaza natijasida subyektda ta'limga bo'lgan ehtiyojlar shakllanadi [Mkrtchyan, 2003. 99-110-betlar].

Bu sxema o'quv jarayonlaridan ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonlariga oson o'tishi mumkin va bu holda subyekt tomonidan amalga oshirilgan aks ettirish natijasida uning ijtimoiy ehtiyojlari shakllanadi. Bir qator shunga o'xshash pedagogik vaziyatlarni takrorlash (Shchedrovitskiyning fikriga ko'ra, "pedagogik inkubator" ni yaratish) shaxsning ma'lum ijtimoiy qobiliyatlarini belgilaydi. Refleksiv mexanizmlarga asoslangan ijtimoiylashuvga faol yondashuv shaxsning ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayoniga instrumental munosabatini shakllantiradi, avtomatlashtirishga va ushbu o'zaro ta'sirni qurish imkoniyati tufayli shaxsning shaxsiy o'ziga xosligini saqlashga yordam beradi. Yuqori ijodiy salohiyatga ega bo'lgan bolalarni ijtimoiylashtirish muammosini ko'rib chiqishda zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ustunlik qiladigan paradigmani aniqlash uchun 2006-2013-yillarga bag'ishlangan ilmiy-pedagogik jurnallardagi maqolalar matnlarining mazmuni tahlili o'tkaziladi. Tadqiqot quyidagi ishchi farazlarni ilgari suradi:

1. Zamonaviy, mahalliy, ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlarda bolalarni ijtimoiylashtirish muammosi ijtimoiy [prognozlash doirasidan tashqarida ko'rib chiqiladi.
2. Zamonaviy tadqiqotlarning ustun qismi sotsializatsiya jarayonini tabiiy, o'z-o'zidan, prognoz qilib bo'lmaydigan va nzaorat qilib bo'lmaydiga ko'plab ijtimoiylashuv omillariga bog'liq holda ko'rish bilan tavsiflanadi.
3. Zamonaviy tadqiqotlarda moslashuv jarayoni sifatida sotsializatsiya g'oyasi ustunlik qiladi.
4. Zamonaviy tadqiqotlarda sotsializatsiya muammosining asosiy jihatlari ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqish, ijtimoiy og'ishdir.
5. Muvaffaqiyatli sotsializatsiya, birinchi navbatda, bolaning bilim, ko'nikma va malakalarini egallash, universal qobiliyatlari, malakalari shuningdek shaxsning kasbiylashuvi bilan bog'liq.
6. Zamonaviy tadqiqotlarda yuqori ijodiy salohiyatga ega bo'lgan bolalarni ijtimoiylashtirish muammosi markaziy deb hisoblanmaydi.
7. Tahlil qilinayotgan matnlarda hech qanday mavzuga bag'ishlangan tadqiqotlar yo'q, ommaviy texnologiyalar va ijtimoiylashuv usullariga asoslangan ijodkorlik darajasi yuqori bo'lgan bolalar.

Shunday qilib 2006-2013 yillar uchun ilmiy-pedagogik jurnallardagi maqolalar matnlari mazmunan tahlil qilish natijasida ilgari surilgan gipotezalarning aksariyati tasdiqlandi, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda sotsializatsiya jarayoni va bilim, ko'nikma, umumbashariy qobiliyatlarni egallash va malakalarni rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi g'oyalar mavjudligi bundan mustasno.

Olingan natijalarga asoslanib, shunday xulosaga kelish mumkin. Sotsializatsiyaning zamonaviy paradigmasi:

- O'tmish, an'analar, urf-odatlar va barqarorlikka e'tibor qaratildi;
- Loyihalash mumkin bo'lmagan va nazorat qilib bo'lmaydigan ijtimoiylashuv jarayonining tabiiy oqimini o'z zimmasiga oladi;
- Ijtimoiylashuvning asosiy muammosini ijtimoiy normalar va qoidalar, undan chetlanishda ko'radi;
- Sotsializatsiyaning birinchi navbatda moslashish jarayoni va shaxs shakllanishining moslashuv mexanizmlari bilan bog'laydi va uning avtonomizatsiya va izolyatsiya jarayonlari bilan aloqasini hisobga olmaydi;
- Ijtimoiylashuvni kasbiy jarayon bilan bog'liq holda tahlil qiladi;
- Ijodiy qobiliyati yuqori bo'lgan bolalarni ijtimoiylashtirish muammosiga e'tibor bermaydi;

Xulosa, ijtimoiylashuv jarayonining sanab o'tilgan xususiyatlari jamiyatning sanoat turiga xosdir va u yoki bu darajada zamonaviy mahalliy pedagogik amaliyot uchun maqbuldir. Biroq ushbu tadqiqot natijalari birinchi navbatda pedagogik faoliyat uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilishi kerak bo'lgan nazariy pedagogikaning holatini tavsiflaydi va bu natijalar asosida zamonaviy mahalliy pedagogika nazariyasi ijtimoiy-pedagogik mazariyani e'tiborga olmaydi, degan xulosaga kelish mumkin. Shu bilan birga sotsializatsiyaning adaptiv paradigmasi uning ijodiy salohiyatini saqlab qolishga yordam beradigan shaxsni avtonomlashtirish jarayonining o'sib borayotgan rolga zid keladi.

